

Olaylara şunu da ekleyelim, kıtasına dönen Hubyar, yaralanan atı yüzünden kıyameti koparır; fakat Macarlar, atı telef olursa yenisini vereceklerini vadederek ağayı yatıştırırlar.

Ne var ki yiğitlerin bu neşeli yaşamı iki yıl sonra, 1552'de Budin paşası Ali Paşa yeni bölgeleri ele geçirmek üzere sefere kalkınca son bulur. Ali Paşa Drégely kalesini aldıktan sonra, diğer küçük kaleler ve aralarında Hollókő kalesi de savaş vermeden düşer. Saz şairi Tinódi bunu da sazına konu edinmiş ve kalenin teslimi hakkında iki kale kumandanı András Zsáky (Sághy) ile Imre'nin farklı görüşte olduklarını şöyle dile getirmiş:

.....
*Imre, paşaya hemen cevap verdi,
Ve Hollókő kalesini o vaadetti*

*András bunu duyunca hemen karşı çıktı,
Yandaşı nöbetçilerle Imre ona saldırdı,
Elini tutarak engel olmasalardı,
Kamasıyla öldürecekti onu orada.*

*Alelacele kaleyi paşaya devretti,
Paşa da onları huzurla azat etti.
İmre yaptığıyla nefret uyandırdı,
Türkiye'ye kaçana kadar da peşini bırakmadılar.*

1593'te Macarlar kaleyi geri aldılar. Ama sonra kale komutanları Mátyás Berki ve Orbán Nagy, Érsekújvár'ın (Uyvar) düştüğü haberi üzerine kaleyi Köprülü Ahmed Paşa'nın öncülüğündeki Osmanlı ordusuna teslim edince 1663'te kale gene Türklerin eline geçti. Nihayet 1683'te Viyana'nın kurtuluşundan sonra Lehistan kralı János Sobieski Hollókő kalesini Osmanlı işgalinden kurtardı.

Osmanlı egemenliğinden sonra, Habsburglara karşı isyan eden Macarların kaleleri olmasın diye I. Lipót (Leopold) 1701'de, Macar kalelerinin yıkılması için emir çıkardı. Bu arada Hollókő kalesini de altüst ettiler, fakat yıkıma ancak 1711'de Sztómár barış sözleşmesinden sonra girişildi. O zamandan beri de Hollókő kalesi, harabe olarak anılmakta.

Macar Tarihî Eserleri Gözetme Kurumu 1966-69 yıllarında kalede kazılar yaptırdı ve sonra da kale asıl şekliyle yeniden onarıldı. Köyden bir patikayla kaleye ve sonra da kulesine çıkınca karşımıza, yer yer sürülü tarlalara ve çayırlara kucak açan Cserhát ormanlarıyla kaplı tepecikleriyle şahane bir manzara açılıyor.

Tarihin fırtınalarıyla yıpranmış kale ile Macar halkının güzellik duygusunu yansıtan çiçekli köy ve doğal çevresi arasındaki ahenk öyle bir miras ki, bunun yeri yalnız ülkenin değil fakat tüm insanlığın evrensel değerleri arasındadır ve kuşkusuz korunmaya değer.

(Türkçesi: Yılmaz Gülen)

✍ László Puskás

Türk Defterleri'nin bu sayısında Macaristan'daki Dünya Mirası yerleri Türkçe tanıtan renkli sayfalar Ekonomi ve Ulaştırma Bakanlığı'nın desteği sayesinde gerçekleşmiştir. Fotoğrafların bir kısmı Macar Turizm A.Ş. arşivinden sağlanmıştır

Bayram günlerinin halk giysileri

Macar Radyosu'nun arşivinde Türk tarihi

Bilindiği gibi arşivler tarih araştırmaları için paha biçilmez bir hazine oluşturur. 'Arşiv' dendiği zaman genellikle eski yazılı belgeleri barındıran kurumlar, uzun uzun raflarda sıralanan ciltler ve dosyalar akla gelir. Fakat bir radyonun da arşivi olabileceğini hiç düşündünüz mü? Olabilirse nasıl bir arşiv olabilir bu? Mesela çalıştığım Macar Radyosu'nun sözün bilinen anlamında bir arşivi var, çünkü yayınlara ait yazılı materyaller de arşivleniyor; fakat asıl önemli olan diğer arşivlerde olduğu gibi uzun uzun raflarda sıralanan ses kayıtlarıdır. Zengin müzik arşivini bu sefer dikkat dışı bırakarak, sözlü arşivimizi, içinde Türk tarihi ile ilgili olarak acaba neler bulunabilir, diye, şimdi birlikte yoklayalım.

I. Kronoloji

A. Kayıtların kronolojisi

Zengin arşivimizde bir şeyler bulabilmek için izleyeceğimiz yolu saptamamız gerekir. En mantıklısı kronolojiye göre ilerlemek, ancak bu noktada yolumuz hemen ikiye ayrılır. İlk önce kayıtların tarihine göre yola çıkarsak, hemen ilk adımda Türkiye ile de ilişkisi olan bir şahsiyetle karşı karşıya kalırız. En eski fonograf kayıtlımızdan, millî kahramanlarımızdan 1848/49 özgürlük savaşı yenilgiye uğradıktan sonra Osmanlı Devletinin konukseverliğinden yararlanan Lajos Kossuth gerçekten tarihin derinliklerinden: 19'uncu yüzyıldan sesleniyor bize.

20. yüzyılın en büyük devlet adamlarından olan Mustafa Kemal Atatürk'ün sesi de arşivimizin gururla sakladığı bir belgedir. 2000 yılında Radyomuzun „20. Yüzyıl – Seslerin Yüzyılı” adıyla Budapeşte Ulusal Galerisinde düzenlediği sergide yüzyılımıza damgasını basan Atatürk'ten 29. Ekim 1933'te Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıldönümünü selâmlayan sözlerini, ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisinin 5. oturumunu açma konuşmasını T. C. Büyükelçisi Sayın Ender Arat'tan aldığımız CD sayesinde ziyaretçilere dinletebildik.

Radyo yayınlarının henüz kaydedilip arşivlenmediği bir dönemin ender ve kıymetli parçaları olarak Macaristan'daki sinemalarda filmlerden önce gösterilen aktüalite filmlerinin ses kayıtları da arşivimizde saklanmaktadır. İşte ikinci dünya savaşı döneminden, 1944'ten 2 dakika 15 saniyelik bir örnek: Türkiye'deki Politik Durum... başlıklı kayıt.

77 yıl önce, 1 Aralık 1925'te yayın yapmaya başlayan Macar Radyosu'nda o günden bu yana elbette Türk tarihine ilişkin sayısız program hazırlanmıştır. Bildirimi yazmaya başladığım bugün radyo haberleri arasında mesela Türk parlamentosunun ölüm cezasını kaldırdığını duydum. Bir süredir Macar Radyosu'nun üç ulusal programı dörder adet, bölgesel yayınlar bir adet, dış yayınlar ise iki adet sıkıştırılmış CD'ye her gün kaydedilip arşivlendiği için bu tarihsel karar da arşivde yerini aldı ve böylece bugünün haberi de zamanla tarihî nitelik kazanacak...

B. Konuların kronolojisi

Tarihçiler açısından daha anlamlı bir kronolojiye – programda ele alınan konuların kronolojisine göre arşive bir göz atalım.

B. 1. Eski tarih

Macaristan Radyosu söz konusu olduğuna göre, en çok materyali Macar ve Türk tarihinin kesiştiği yerlerde bulabildiğimize şaşmamak gerekir. Böylece Macarların en eski tarihine ait araştırmalarda olduğu gibi bununla ilgili radyo programlarında da Türkler karşımıza çıkıyor.

İşte birkaç örnek:

– 1973 yılında en iyi programcılarımızdan olan László Rapcsányi Dedelerimizi Ziyaret başlığıyla 13 bölümlük bir röportaj serisi hazırlar; ve diğerleri arasında Byelaya nehri kıyısında Başkurtlarla buluşur. Profesör Artamanov Türk halklarından olan Başkurlara vaktiyle Macar unsurlarının da karıştığını anlatır, ve arkeolog Pşeniçnyuk da Başkurdistan'daki 'Bahtyumin' kültürü'nün Macarlardan kaldığını varsayar. Macarların anayurdu sayılan Kama nehrine giderken programcı Tatar Cumhuriyetini gezer, Volga kıyısında ise nehrin eski Bulgar ve Arap coğrafyacılarında görülen İtil adından bahseder.

– 1979 yılında János Boros'un 4 bölümlük Pamir'in Gölgesinde başlıklı dizisinde bu bölgenin en eski tarihi, Hunlar ve Karahanlılar, Kâşgarî ile Yusuf Has Hacıp, Kurgızların tarihi, Özbekler ve Altın Ordu hakkında, diğerleri arasında arkeolog-tarihçi István Erdélyi, eski doğu bilimlerinin ünlü uzmanı Prof. Dr. Károly Czeglédy ve genç türkolog István Vásáry bilgi verirler.

– 1983 yılının serisi Geçmişimizin Kuyuları'nda diğerleri arasında gene István Vásáry hâlâ tartışılan ünlü Nagyszentmiklós buluntusu üzerinde durur. Bugün arkeologların çoğu bu harika altın eşyaların Avarlardan kaldığını kabul eder.

– 21. 06. 1985'te Eski Macar Tarihi Araştırmalarında Yeni Bir Ugor-Türk Savaşı mı? başlığıyla sunulan programda İstanbul'dan profesör İsmail Kafesoğlu, genç yaşta yitirdiğimiz Türkolog arkadaşımız István Mándoky Kongur, ayrıca gene genç bir türkolog: Géza Dávid Macar halkının çok tartışılan etnogenezisinden, Eski Macarların Finn-Ugor, Türk ve İran ilişkilerinden bahsederler.

– Hun-Macar akrabalığına ait eski efsanemiz 'Hunor ile Magor'a atfen Hunor ile Magor'un İzinde başlığıyla gene 13 bölümlük bir dizi halinde bu konu 1992'de irdelenir.

B. 2. Osmanlı dönemi

En zengin grubu kuşkusuz Macar-Osmanlı dönemine ait programlar oluşturuyor. Gene birkaç örnek vermekle yetinelim. Osmanlı Dönemi gibi konunun bütününe ele alan tarihçi Klára Hegyi'nin söz aldığı 29. 12. 2000 tarihli program gibi konunun ayrıntılarına ışık tutan programlar da bol bol sunulmuştur.

– Macar tarihini Macar Kroniği başlığıyla 100 bölümde takip eden ilginç bir diziyi mutlaka hatırlatmak isterim. CD-ler şeklinde arşivimizde bulunan bu geniş kapsamlı dizinin türkolog uzmanı Gábor Ágoston idi. Osmanlı ile ilgili başlıca bölümler ise şunlar:

- 25. bölüm: Osmanlı tehlikesi
- 26. bölüm: Zsigmond /Sigismund döneminde Osmanlı'ya karşı alınan ilk önlemler
- 28. bölüm: Orduların şimşegi János Hunyadi
- 29. bölüm: Naip Hunyadi ile Belgrad zaferi
- 36. bölüm: Ülkenin anahtarı Osmanlı'nın elinde
- 37. bölüm: Mohács /Mohaç muharebesi
- 38. bölüm: İki kral arasında kaybolan ülke
- 39. bölüm: Ülke üçe parçalanır
- 40. bölüm: Parçalanmış durum devamlılık kazanır
- 41. bölüm: Erdel Beyliğinin doğuşu
- 42. bölüm: Hristiyanlığın koruyucusu
- 43. bölüm: Koruyuculuğu yüklenenler
- 53. bölüm: Miklós Zrinyi ile Türk Afyonu
- 56. bölüm: Thököly ile Kuruc'lar
- 57. bölüm: Osmanlı'nın kovulması
- 59. bölüm: Prens II. Ferenc Rákóczi...

Ayrıntılara da birkaç örnek:

– Yukarıdaki bir programda da fikirlerini belirten üç bilim adamı İsmail Kafesoğlu, Géza Dávid ve István Mándoky Kongur, ayrıca İstanbul Üniversitesi kürsü başkanı Mübahat Küttükoğlu Türklere Ait Yanlış Düşüncelerimiz başlığı verilmiş 31. 05. 1985 tarihli programda Macar dilinin Türk alıntı kelimeleri sorununun yanısıra Osmanlı hakimiyeti dönemindeki devlet idaresinin bazı sorunlarına değinirler.

– Savaş tarihçisi Rázsó Gyula ile kral Zsigmond/Sigismund'un savaş politikası (22. 01. 1988); Osmanlı tarihi araştırmacı, genç yaşta yitirdiğimiz Ferenc Szakály ile 1444 Szeged Barış Anlaşması ve János Szapolyai/Zápolya (15. 11. 1984); Millî Arşiv'in uzman görevlisi Miklós Komjáthy ile Mohaç, 1526 (24. 08. 1971); tarihçi István Feld ile Ömer Seyfeddin'in Kütük adlı öyküsünde de anlattığı Salgó kalesi (28. 09. 1984); tarihçi Pál Engel ve László Solymosi ile Türk Seferleri ya da Zsolt Trócsányi, László Benczédi ve Kálmán Benda ile Várad/Nagyvárad'ın Türklerin Eline Geçmesi ve Thököly'nin Esir Düşmesi (16. 10. 85) hakkında sohbetler sürdürülmüştür.

– Osmanlı dönemine ait Macar tarihî romanlarından radyofonik olarak sunulanları da örnekleyelim: Géza Gárdonyi'nin ünlü romanı (Osmanlıların Eğri kalesi dedikleri) Eger Yıldızları, Emil Kolozsvári Grandpierre'in Türk Başlı Mızrak adlı popüler romanı ya da Géza Laczkó'nun daha ağır romanı Alman zehiri – Türk Afyonu okurlardan sonra radyo dinleyicilerine de sunulmuştur.

– Radyofonik eserlere söz gelmişken Turan Oflazoğlu'nun Deli İbrahim, Orhan Asena'nın da Hürrem Sultan ile Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe başlıklı oyunlarının çevirimi ve seçkin Macar oyuncularıyla Macar Radyosu'nca seslendirilip defalarca programa alındığını gururla anıyorum.

– Programlarımızda 150 yıl süren Osmanlı dönemindeki günlük hayat da canlandı, örneğin Osmanlıların Budin dedikleri Buda'da Türk Alemi (13. 08. 1986); Türk ve Macar Kâtipleri (1987); Osmanlı Döneminin Dans Hayatı (16. 19. 1993); Macar Rahipleri ile Türk/İslam Müziği (09. 05. 1999); Türk İmparatorluğunun Uçlarında Türk Mehter Müziği (25. 07. 1999). Uç kalelerdeki hayat zaten tekrar tekrar ele alınan bir konu – Uçlarda Vuruşmalar (29. 11. 1973) veya Uç Kalelerinin Gölgesinde (18. 05. 1975) başlıklı programlarda gördüğümüz gibi... Aynı zamanda András Kecskés Topluluğu'nun Eski Türk Müziği Avrupa'da başlıklı uzun çalarından da sık sık parçalar çalındığını burada hatırlatalım.

– Kitap eleştirilerinden de bir örnek verelim: haftalık Gördük, Okuduk başlıklı kültür programının 27. 08. 1987 yayınında Klára Hegyi ile Vera Zimányi'nin Macar ve Türk kültürünün kesiştiğini konu alan değerli monografisi Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da, ayrıca Buda kalesinin Osmanlıdan geri alınmasının 300. yıldönümü dolayısıyla Ferenc Szakály tarafından Latince bir başlıkla yayımlanan Hungaria Eliberata kitabı ayrıntılarıyla tanıtılmıştır.

B. 3. Osmanlı'da Macar sürgünleri

Habsburg'lara karşı yitürülen özgürlük savaşlarımız ister 18. ister 19. yüzyılda yenilgiye uğradıktan sonra millî kahramanlarımıza Osmanlı İmparatorluğu her zaman kucak açmıştır. Macar tarihinin sivriken simalarından Tekirdağ'da hayatının son 15 yılını geçiren prens II. Ferenc Rákóczi, Türkiye Mektupları adlı eseriyle 300 yıl önceki Tekirdağ muhabiri diyebileceğimiz Kelemen Mikes, ya da birbuçuk yıllık Kütahya sürgününde bir Macar anayasa tasarınsın yanısıra bir Türk grameri de yazan büyük devlet adamı Lajos Kossuth ile ilgili sayısız radyo programlarından bahsetmektense Türkiye'de daha az tanınmış mültecilerimize ait birkaç programı hatırlatalım.

– Rákóczi döneminin Macar elçisi János Pápai'nin Türkiye Günlüğü gerek Kuruc özgürlük savaşının gerekse 18. yüzyıl İstanbul'unun ilginç, tatlı dille anlatılan bir belgesi (17. 04. 1990).

– Ilona Zrínyi'ye Dair – 19. 01. 1978'de yayınlanan bu programda prens Rákóczi'nin annesi Ilona Zrínyi ile eşi, Rákóczi'nin üvey babası

olan Imre Thököly çiftinin portresi çizilir. Bilindiği gibi, padişahar Yukarı Macaristan Kralı ünvanını almış olan Thököly ile eşi İzmit'te hayata gözlerini yummuşlardır.

– 1848/49 özgürlük savaşı mültecilerinden savunma bakanı Lázár Mészáros'un Türkiye Günlüğü ilk yayımlandıktan sonra 25. 05 1999'da Radyo'da da ele alınır, aynı dönemin en popüler tiyatro oyuncusu Gábor Egressy'nin Türkiye Günlüğü'nün yeni tıpkı basımı çıktığında iki bölümlük bir program çerçevesinde tanıtılır (11. ve 30. 07. 1999).

B. 4. Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait programlardan örnekler

– Macaristan'da yeni bir türü, radyo eleştirisini yaratan Jenő Papp'ın 1930 yılına ait eleştirilerinin birinde Macaristan'a resmî ziyaret yapan Türkiye başbakanı ve dışişleri bakanının Gül Baba türbesi ile Buda'daki Türk ilcalarını gezmesini anlatan yazısını şu cümle ile bağlar: „Biz Macarlar, Türkiye'deki kuruluş çalışmalarına doktor, mühendis, işçi ve müteahhitler gönderebilmiş olmaktan mutluluk duyuyoruz.”

– İkinci dünya savaşına Almanlardan yana katılmış olan Macaristan'da savaştan çıkmak isteyip de bu amaçla Türkiye'den destek umanlar da vardı. Sonraları C vitaminini keşfettiği için Nobel ödülü alan Albert Szent-Györgyi bu gizli amaçla 1943'te yaptığı Türkiye seyahatini radyo mikrofonuna 1988'de anlattı. Aynı konu ile ilgili anılarından, Macar şairi István Vas ise o sıralarda Türkiye elçisi olarak başkentimizde bulunan şair Ruşen Eşref Ünaydın ile tanışıklığından 1985'te radyoda bahsetti.

– NATO'ya ait bantlarımızdan birinde NATO'nun kuruluşunun 3. yıldönümü dolayısıyla 3. 04 1952'de düzenlenen törende Amerika başkanı Dwight D. Eisenhower Türkiye'nin katılımından bahseder; 3. 04. 1959'da kaydedilen basın toplantısında ise Kıbrıs sorunuyla ilgili olan ülkelerin temsilcileri NATO Konseyi'nin barıştırma çalışmaları için teşekkürlerini dile getirirler. Kıbrıs Barış Harekâtına ait olarak ise örneğin 20. 06. 1974 tarihli bir bantta İngiliz dışişleri bakanı Callaghan'ın durumu inceleyen konuşması da arşivimizde yer alır.

– Birleşmiş Milletlerin (1945'te) kuruluşunun 40. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan programda Dag Hammarskjöld, U Thant, Kurt Waldheim, Perez de Cuellar, Dwight Eisenhower, John Kennedy, Harry Truman, Andrey Gromiko, Yosip Broz Tito veya Laurence Olivier gibi şahsiyetlerin yanısıra Türkiye dışişleri bakanı İltir Türkmen'in sözlerine de yer verildi.

– Programcı György Csapó 1965'te Türkiye'yi gezip hazırladığı birer saatlik iki programına Türkçe adlar verdi, İnşallah ve Merhaba diye. Bu program, Péter Feledy'nin 20 yıl sonra yaptığı Türk Fantezisi ya da Klára Sárkány'ın 21. 10. 1996'da yayına giren Türkiye programı gibi, sözle – müzikle bu çok renkli ülkenin çehresini çizdi.

– 11. 09. 2000'de Erzsébet Jenei ise Venüs'ün Adasında – Kuzey Kıbrıs Türk Topluluğunun 26. Ulusal Bayramı ile Kültür Festivalinden Müzikli Rapor da bir saat içinde ülkemizde pek bilinmeyen 'Yavru Vatan'lı Macarlara tanıtmaya çalıştı.

B. 5. Diğerleri

Bu dört döneme ait programlar kadar yoğun olmasa da başka dönemleri ele alan programlar da var elbette.

– Osmanlı hakimiyetinden önceki dönemin 1998'de yapılan bir örneği: İnanç ve Tarih – İslam'ın Tarihinden Bölümler başlıklı diziden diğerleri arasında Selçuklu Türklerinin Ortaya Çıkışı, ayrıca Rumî Türkleri ile Moğollar adlı iki bölümü hatırlatalım.

– Gittiği her yerde alkışlanan büyük Macar besteci ve piyanist Ferenc Liszt'in hayat serüvenini izleyen dizinin bir bölümü başarılı konserler verdiği iki ülkenin adıyla, Rusya ve Türkiye diye yayımlandı...

– 4. 01. 1982'de yayınlanan 1916 başlıklı programda çok ilginç bir röportaj yer aldı: Avusturya-Macaristan ordusunun eski topçu subayı József Somogyi 1916 yılının Mart ayında birliğinin İstanbul'da katıldığı resmî geçitte padişah V. Mehmet ile Enver Paşa tarafından selâmlandığını anlatıyordu...

✍ Edit Tasnádi

(Devamı gelecek sayıda)

Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus Isztambulban

Giorgio Zanchinnal

A Nemzetközi Orvostörténeti Társaság (ISHM) 38. Kongresszusát 2002. szeptember 1–6. között Isztambulban rendezte meg. A kongresszus színhelyül az egykori Pera városrészben álló Swissôtel The Bosphorus elegáns, modern épülete szolgált.

A rendezvény megnyitó ünnepségére a Régészeti Múzeumban került sor, ahol erre az alkalomra orvostörténeti vonatkozású régészeti leletekből páratlanul gazdag kiállítást nyitottak meg. Nagy örömünkre szolgált, hogy a kiállítás katalógusával megajándékoztak bennünket.

E jelentős tudományos eseményen az öt kontinens számos országából mintegy 600 fő vett részt, és a különböző szekciókban 437 előadást tartottak. Magyarországot hét fős csoport képviselte, részünkről a következő előadások hangzottak el:

Dr. Back Frigyes, orvos: *Hungarian-Turkish Medical Connections.*

u.ő: *Participation of Hungarian Doctors in the Russo-Turkish War of 1877–78.*

Dr. Honti József, orvos, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtárgya: *Karl Eduard Hammerschmidt alias Abdullah Bey, a Hungarian and Turkish Physician in the 19th Century.*

u.ő: *Edward Brown British Physician Describes the Turkish Baths in Buda in the 17th Century.*

Károly László, turkológus: *A Seventeenth-Century Chagathay Treatise on Medicine.* (Az MTA Keleti Könyvtára Vámbéry Ármin hagyatékában lévő kézírata alapján.)

Dr. Pető Mária, régész: *Floransalı bilgin ve gezgin Domenico Sestini'nin eserlerinde tip tarihinin ait veriler.*

Természetesen városnézésre is sor került. Szakképzett idegenvezetők kíséretében egész napos kirándulás keretében ismerkedtünk meg Isztambul csodálatos műemlékeivel, jártunk a Topkapı Múzeum termeiben, Nagy Szulejmán könyvtárában és dzsámijában. Különösen

érdekesesek voltak a könyvtárban kiállított régi, orvosi kéziratok, köztük Dioscurides ókori szerző gyógynövényekről szóló könyvének arab fordítása. A kongresszus színhelyén posterbemutatót és egy kisebb, az orvoslás régi eszközeiből álló kiállítást tekinthettünk meg. A Hadtörténeti Múzeumban (Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi) török miniatúra kiállításban gyönyörködhattunk.

Nem hiányoztak a zenei programok sem, a Cemal Reşit Bey koncertteremben Emre Aracı vezényletével a Borusan Oda Orkestra előadásában „Európai zene az oszmán udvarban” című hangversenyen vehettünk részt. A Katonai Múzeumban régi török zenei és dervisztáncbemutatót tartottak. A kongresszus zárónapján a Tümeta együttes turkesztáni zenével és tánc-cal gyógyító produkciót adott elő.

Felejthetetlen élményt jelentett mindannyiunk számára a boszporuszi hajókirándulás, az esti kivilágításban tündöklő villák, paloták, kioszkok és erődök látványa. A zenés-táncos gálavacsora a gyönyörűen helyreállított Çırağan palota épületében betetőzése volt az eddigi programoknak, jókedvű búcsú Isztambultól.

A következő napokon az érdeklődők fakultatív kiránduláson vehettek részt Anatólia ősi városaiban, ahol régi egészségügyi intézményeket tekinthettek meg a helyi polgármesterek vendégszeretetének köszönhetően.

Az igen tanulságos, jó hangulatú és jól szervezett rendezvényért, melyet jelenlétükkel magas rangú török állami vezetők is megtiszteltek, a magyar résztvevők nevében ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kongresszus elnökének, Prof. Dr. Nil Sarı asszonynak és munkatársainak, valamint a Cnidus Utazási Irodának.

✍ Pető Mária

Balról jobbra ülő sor: Philippe Albou főtárgya (Fr), Nil Sarı alelnök (Tr), Jean-Pierre Tricot elnök (Belgium), John Blair alelnök (UK). Álló sor: John Pearn tanácsos (Ausztrália), Alfredo Musajo-Somma pénztáros (Italy), Robin Price tanácsos (UK), John Cule volt elnök (UK), Gary Ferngreen főtárgya-helyettes (USA), Honti József tanácsos (Hu) és David Wright, a Vesalius című nemzetközi orvostörténeti folyóirat szerkesztője (UK).

Dede Korkut könyve magyar kiadásának előzményei

Gyakran előfordul, hogy egy ötlet és megvalósulása közt évek telnek el. Így volt ez Dede Korkut könyvének magyar kiadásával is. Ám a közben lepergett évek nem teltek el haszontalanul: a fordítás munkái mellett sikerült, ha sok küzdelem árán is, egyet-mást tennünk a mű magyarországi ismertetése és népszerűsítése terén.

A történet ott kezdődött, hogy 1977-ben Pap Gábor művészettörténész Ankarában megvette Dede Korkut könyvének Orhan Şaik Gökyay által mai török nyelvre átírt kiadását (Isztambul, 1976) és azt nekem ajándékozta. Amint olvasgatni kezdtem, egyre jobban felkeltette érdeklődésemet a könyv. Ezért Kelemen András barátommal – akinek korábban már több török novellafordítása is megjelent az Európa Kiadónál – elhatároztuk, hogy három, általunk kiválasztott epizódot átültetünk belőle magyarra.

Elsőként Bikács kán történetét fordítottuk le. Munkánk során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez a mű a török, de egyúttal a magyar kultúra kincsestára is. Meglepetve vettük észre például, hogy az ifjú vitéz itt is bikával birkózik, akárcsak Arany János Toldijában! Sőt, ahogy a Toldiban, Bikács történetében is 40 vitéz kíséri el a hőst.

Ezek után már tudatosan kerestük a magyar és a török, ezen belül különösen a népi hagyományok közti hasonlóságokat és azonosságokat. Deli Dumrul történetében a magyar „szeretet próbája” népballadakörnek egy bővebb hasonmására találtam. Elöttem is tudtak erről a magyar balladakutatók, de Deli Dumrul történetét nem olvasták.

Kézzenfekvő volt ezt követően, hogy Dede Korkut történeteit hazánkban is meg kell ismertetni. Ezért Bikács kán történetéből bábjáték szövegekönvet írtam, ami alapján a mű a székesfehérvári Vasvári Pál általános iskola felső tagozatos tanulójának közreműködésével 1983-ban színpadra is került. Az ősbemutató az akkori török nagykövet, Osman Başman őexcellenciája és több munkatársának jelenlétében zajlott le a Megyei Művelődési Központ Szent István színháztermében. A tanulók ezt a bábjátékot több vetélkedőn bemutatták, s értékes helyezéseket értek el vele.

1984-ben Székesfehérváron az Alba Regia Hotelben rendezett „Török gasztronómiai est” során egymás mellett mutatta be két előadóművész Deli Dumrul történetét. Egyikük (Bobory zoltán, a Látóköri irodalmi és művészeti társaság vezetője) a török változatot szavalta, a másik pedig a magyar balladák odaillő részeit énekelte.

Ezt az előadást az Építők Művelődési Házában megismételtük. Osman Başman nagykövet úr feleségével és munkatársaival együtt mindkét előadáson jelen volt. Kelemen Andrással több ismertető előadást is tartottunk Dede Korkut könyvéről, többek közt Budapesten, Békéscsabán, Debrecenben, Kecskeméten, Kiskunhalason.

Dede Korkut Kitabı'nın Macarca yayınlanmasının öncesi

Defalarca olmuştur, bir fikir ile onun gerçekleşmesi arasında yıllar geçer. Dede Korkut Kitabı'nın Macarca yayımı ile de öyle oldu. Ama arada akıp giden yıllar gene de boş geçmedi. Çeviri çalışmalarının yanı sıra, büyük mücadeleler pahasına da olsa, eserin Macaristan'da tanıtımı için birşeyler yapabildik.

Olay, 1977'de Ankara'da sanat tarihçisi Gábor Pap'ın sayın Orhan Şaik Gökyay tarafından yeni Türkçeye çevrilen Dede Korkut Kitabı'nı (İstanbul, 1976.) alması ve sonra da hediye olarak bana vermesiyle başladı.

Kitabı okudukça ilgim giderek arttı. Bunu üzerine András Kelemen arkadaşımla – kendisinin daha önce birçok Türk hikâyesi çevirisi yayımlanmıştı – seçtiğimiz üç hikâyeyi beraber Macarcaya çevirmeye karar verdik. İlk çevirdiğimiz hikâye Boğaç Han soylamasıydı. Bu çalışmamız sırasında, eserin Türk eseri olmakla beraber Macar kültür hazinesi de olduğunu fark ettik. Örneğin yiğit delikanlının boğa ile güreşmesi bizi şaşırttı. Zira János Arany'ın Toldi adlı eserinde de genç yiğit boğa ile savaşıyor! Ama hem Toldi'de hem Boğaç soylamasında kahramana 40 yiğit eşlik ediyor.

Bundan sonra artık bilinçli olarak Macar ve Türk gelenekleri, özellikle halk gelenekleri arasındaki benzerlikleri ve özdeşlikleri aramaya koyulduk. Deli Dumrul'daki soylamayla Macar halk şiirlerinden „Sevginin Sınanması” denilen türdeki destanları arasında büyük bir benzerlik buldum. Bunu benden önce Macar destan araştırmacıları da bilmekte idiler, ama Deli Dumrul hikâyesini okumamışlardı.

Ülkemizde de Dede Korkut hikâyelerini, tanıtmak gerektiği artık aşikârdı. Bu amaçla, Boğaç Han hikâyesini kaynak olarak kullanıp bir kukla oyunu senaryosu yazdım. Oyun şehrimizdeki bir ortaokulun öğrencilerinin katılımıyla 1983'te sahneye konuldu.

Kukla oyununun galası, o zamanki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi sayın Osman Başman ve çalışma arkadaşlarının huzurunda, İl Kültür Merkezi'nde, Aziz Stefanos adlı tiyatro salonunda düzenlendi. Öğrenciler bu kukla oyunuyla çok defa oyun yarışmalarına katılıp değerli ödüller kazandılar.

1984'te Székesfehévár'daki Alba Regia Oteli'nde düzenlenen „Türk Mutfağı Gecesi” sırasında Deli Dumrul ve Sevginin Sınanması aynı zamanda, iki yerli tiyatrocunun katılımıyla sahneye kondu. Bu oyunculardan biri Türkçesini okudu, diğer oyuncu ise Macar balladlarındaki bununla uyumlu bölümleri seslendirdi. Piyes aynı şekliyle İnşaatçılar Kültür Evinde tekrarlandı. T. C. Büyükelçisi Sayın Osman Başman eşiyile ve çalışma arkadaşlarıyla bu iki şölene de katıldı. András Kelemen ve ben de Dede Korkut Kitabı'nın tanıtılması için Budapeşte'de, Békéscsaba'da, Debrecen'de, Kecskemét'te, Kiskunhalas'ta vs. konferanslar verdik. Çevirdiğimiz Boğaç Han soylamasını ilk olarak 1985'te Halasi Téka mecmuası, Gábor Pap ve eşim Judit Berente'nin önsözüyle yayımladı.

Bikács kán történetét első alkalommal a Halasi Téka című folyóirat publikálta, Pap Gábor és feleségem, Berente Judit előszavával 1985-ben. Nem sokkal később a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem művelődési osztálya stencilezett formában jelentette meg Dede Korkut könyvének általunk lefordított három, a Bikács kán, a Deli Dumrul és a Bamszi Bejrek történetét.

Dede Korkut könyvét németre (Joachim Hein, 1958), angolra (Geoffrey Lewis, 1974) s a Vatikáni Könyvtárban fellelt kézirat 6 történetét olaszra is (Ettore Rossi) lefordították már. Magyarországon korábban mindössze egy német nyelvű cikk jelent meg a műről, a Körösi Csoma Archívumban, 1926-ban. A Néprajzi lexikonban a „szeretet próbája” balladakörmél egyetlen közvetett utalás található rá. Mindketten úgy gondoltuk tehát, hogy fontos lenne a teljes művet lefordítani magyarra.

Kelemen András több könyvkiadót is felkeresett, és felajánlotta, hogy lefordítjuk mind a 12 történetet, de komoly érdeklődést egy kiadó sem tanúsított, így a magyar kiadás előtt egyelőre bezárultak a kapuk.

Közben a mű alapján összegyűjtöttem a magyar és török népi kultúra közti hasonlóságokat, melyeket „Turul gyermekei” címmel a Fejér Megyei Pedagógiai Szolgálat Intézet 1998-ban ki is adta.

1997 tavaszán Törökországból jártam feleségemmel. Azért utaztunk el Bayburtba, hogy felkeressük Dede Korkut feltételezett síremlékét a közeli Masat faluban. Városnéző sétánk során az utcán egy fiatalember megkérdezte – ami Törökországból nem ritka –, honnan jöttünk, mit csinálunk Bayburtban és a környéken. Amikor megtudta, hogy Dede Korkutal foglalkozom, azonnal beszélgetésre invitált a Tanítók Házába. Megérkezve nagyon meglepődtem, mert 10–12 tanító is vár bennünket. Dede Korkut könyvéről beszélgettünk, vitatkoztunk velük.

Amikor elbúcsúztunk, bayburti Ali Sırrı Çoban (Âşık Süphanı) dalmok „İsten hozott ma hozzánk titeket...” szavak kísérettel dalba foglalta nevünket. Ott, abban a lelkes hangulatban megfogadtam, és török barátainak is megígértem, lesz magyar nyelvű Dede Korkut könyv! (Âşık Süphanı versének dátuma 1997. május 5.)

Akkor még nem gondoltam, hogy milyen kemény fába vágom a fejszemet, de az adott szó kötelezett. Ismét Gökyay szövegét vettem elő, és folytattam a már megkezdett munkát. Csak-hogy fordítótársam, Kelemen András ekkor már nem tudott bekapcsolódni ebbe, mert a rendszerváltás utáni első kormány külügyminisztériumának politikai államtitkára lett (1990-től folyamatosan országgyűlési képviselő). Ezért Puskás László barátomat kértem meg, aki már szintén több török irodalmi alkotást fordított le szépen magyarra, hogy legyen segítségemre, elsősorban a verses részeket stílszerű és hasonló ütemű átültetésben.

Meg is egyeztünk, hogy együtt készítjük el a teljes és végleges változatot, és elküldtem neki az addigra elkészült nyersfordításomat. Közös munkánk során hamarosan kiderült, hogy a mai török nyelvre átirat Gökyay féle kiadás több helyen is hibás, és ráadásul az átirat a versek eredeti ritmusát sem őrizte meg. Így hát munkánk alapjául Muharrem Ergin latin betűs, kritikai kiadását választottuk, amely szó szerint közli az eredeti szöveget, és Dede Korkut ősi mondásgyűjteményét is tartalmazza.

Bir süre sonra Debrecen Lajos Kossuth Bilimler Üniversitesi'nin Kültür Şubesi, çevirdiğimiz üç hikâyeyi, Boğaç Han, Deli Dumrul ve Bamsi Beyrek soylamasını stensilli baskıyla yayımladı.

Dede Korkut Kitabı'nı Almancaya (Joachim Hein, 1958'de), İngilizceye (Geoffrey Levis, 1974'te) ve bildiğim kadarıyla 6 soylamasını İtalyancaya da (Ettore Rossi) çevirdiler. O zamana kadar Macaristan'da sadece tek bir Almanca yazılmış makale yayınlandı (Körösi Csoma Archívum tarafından 1926'da). Etnografya Ansiklopedisi'nde „Sevginin Sınanması” destanlarından söz edilirken, Türk kaynağına bir tek dolaylı gönderme yapılıyor. Bu durumda her ikimiz de eserin tümünün Macarcaya tercüme edilmesinin önemli olduğunu düşündük.

András Kelemen yayınevlerinin çoğunu irtibat kurmak için ziyaret ederek 12 hikâyeyi Macarcaya çevirmemizi teklif etti, ama yayınevleri ilgisiz kaldığından Dede Korkut'un Macarca yayını önünde geçici olarak bütün kapılar kapandı.

Bu arada bu esere dayanarak Macar ve Türk halk kültürü arasındaki benzerlikleri topladığım „A Turul gyermekei” (Turul'un Çocukları) başlıklı kitabım Fejér Megyei Pedagógiai Szolgálat Intézet (Fejér İli Öğretim Enstitüsü) tarafından 1998'de yayımlandı.

1997 ilkbaharında eşimle beraber, Dede Korkut'un Bayburt yakınındaki Masat köyünde bulunduğu düşünülen türbesini görmek için Bayburt'a gittik. Şehri görmek için gezintiye çıktığımızda sokakta bir genç Bayburt'a nereden geldiğimizi ve bu çevrede ne yapacağımızı sordu. Dede Korkut üzerinde çalıştığımı duyunca, hemen bizi öğretmenler evine bir konuşma yapmaya davet etti. Oraya varınca çok şaşırdık, çünkü 10–12 kadar öğretmen bizi bekliyordu. Dede Korkut Kitabı üzerinde sohbet ettik, hattâ tartıştık da.

Vedalaşırken, Bayburtlu Çoban Ali Sırrı'nın (Âşık Süphanı) „Hoş geldiniz bugün bize...” diye ismimizi de içeren dörtüklerini sazı eşliğinde söyleyerek bizi uğurlaması beni çok duygulandırdı. Orada, o anda karar verdim, ve Türk dostlarıma da söz verdim, Dede Korkut Kitabı Macarca da çıkacak! (Âşık Süphanı'nın yazdığı şiirin tarihi 5. Mayıs 1997.)

O zaman daha, ne büyük bir görevi üstlendiğim aklımdan geçmemişti. Fakat verdiğim sözü tutmam gerekiyordu. Tekrar Gökyay metnini çevirmeye koyuldum, daha önce başladığım işime devam ettim. Fakat çeviri arkadaşım András Kelemen bu çalışmaya katılamadı, çünkü bu arada düzen değişikliğinden sonraki hükümette Dışişleri Bakanlığında politik müsteşar oldu (ve 1990-dan itibaren milletvekili). Bunun üzerine bana yardım etmesini László Puskás arkadaşımdan rica ettim. O zamana kadar artık bu yeni Türkçe edebî eserin çoğunu, güzel bir biçimde o da Macarcaya çevirmişti. Böylece, Dede Korkut Kitabı'nın tamamını kesin şekliyle beraber çevirmekte anlaştık ve ham çevirimi ona gönderdim. Ortak çalışmamız sırasında, Gökyay metninde birkaç hata olduğu kısa zamanda anlaşıldı, üstelik yeni Türkçe metin orijinal şiirlerin esas veznini de koruyamıyordu. Bunun üzerine kaynak olarak sayın Muharrem Ergin'in Latin harfleriyle basılmış, esas metni kelime kelime aktaran ve indeksi de içeren, iki ciltte yayınlanmış eleştirel eserini kullanmayı kararlaştırdık.

A fordítást elősegítette, hogy Muharrem Ergin szótárt is szerkesztett az archaikus szöveg megértéséhez.

Puskás László az általam készített nyersfordítást tüzetesen átvizsgálta, kijavította, a verses részeket az eredeti ütemnek megfelelően átírta. Én a továbbiakban jobbra a mű magyarázatával, a magyarázó szövegek és lábjegyzetek megírásával foglalkoztam.

Közös munkánk több mint két évig tartott, sokszor vitatkoztunk, de mindig a jobb, helyesebb kifejezés megtalálása érdekében. Számtalanszor javítottunk, változtattunk egy-egy szövegrészt.

Végül is az Európai Folklór Intézet igazgatója, Hoppál Mihály neves néprajzkutató elvállalta, hogy az intézet „Folklór” sorozatában megjelenteti az elkészült fordítást, amely a L'Harmattan kiadó gondozásában látott napvilágot.

A fordítás lektorálására Dobrovits Mihály turkológust kérték fel, akitől valóban sok segítség kaptunk, mert hibáinkat kiváló humorral, sohasem sértően adta tudtul. Mi késedelem nélkül kijavítottuk azokat. Több értékes megjegyzése a megfelelő helyen lábjegyzetben olvasható.

A kiadást a Magyar-Török Nők Társasága, Neclâ Aksop asszony, a Török-Magyar Üzletemberek Egyesülete és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

Ezzel a kis írással is szeretnék felhívni a magyar olvasók figyelmét a török kultúrának eme kincstárára, amelyről M. Fuat Köprülü professzor ekképpen nyilatkozott: „Ha a mérleg egyik serpenyőjébe az egész török irodalmat, a másikba pedig csak Dede Korkut könyvét tennénk, akkor is ez utóbbi bizonyulna nehezebbnek.”

Hogy ki volt Dede Korkut, és miről szól ez a 12 történet, amelyek között még az Odisszeából ismert egyszemű egy oguz változata is megtalálható, itt nem kívánjuk részletezni. Olvassák el minél többen, és ismerjék meg az oguz török nép kultúránkkal rokon mondáit!

✍ Adorján Imre

Üstelik bu kitapta Dede Korkut'un asıl eski deyimleri içeren „mukaddime”si de bulunuyor. Eski metnin anlaşılması için Muharrem Ergin'in hazırlamış olduğu sözlük de çalışmamızda yardımcı oldu.

Yaptığım ham çeviriyi László Puskás titizce inceleyip düzeltti, ve şiir parçalarının veznini, ölçüsünü ve kafiyelerini okuyuculara hissettirmek için düzeltti. Ben edebî alandaki eksikliğimden dolayı ham çeviriden sonra, sadece bu eserin yorumlanmasıyla ilgili izahatla ve dipnotların yazılmasıyla uğraşım.

Ortak çalışmalarımız iki yıldan fazla sürdü, çok defa tartıştık, ama bu her zaman daha iyi ve daha uygun ifade bulmamız uğrundaydı. Çok kez yazdıklarımızı düzeltip değiştirdik.

Sonunda, Avrupa Folklor Enstitüsü müdürü, ünlü halkbilimi araştırmacı Mihály Hoppál, enstitünün „Folklor” dizisinde çeviriyi yayımlamayı benimsedi ve kitap L'Harmattan yayınevinde yayımlandı.

Çeviriyi denetlemesi turkolog Mihály Dobrovits'ten rica edildi. Kendisi bize çok yardım etti, hatalarımızı bulunca, güzel mizahıyla, bizi kırmadan bildirdi, biz de hatalı yerleri gecikmeden düzelttik. Birçok değerli uyarısı dipnotlarda okunabilir.

Kitabın yayınlanması, Macar-Türk Bayanlar Derneği, sayın bayan Neclâ Aksop, Türk-Macar İşadamları Derneği ve Millî Kültür Mirası Bakanlığı tarafından desteklendi.

Bu kısa tanıtımayla, Macar okuyucuların dikkatini Türk kültürünün bu hazinesine çekmek istedik. Çünkü Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Dede Korkut için şöyle demişti: „Terazinin bir kefesine Türk edebiyatının tümünü, diğer kefesine de Dede Korkut'u koysanız, yine de Dede Korkut ağır basar.”

Dede Korkut kimdi, aralarında Odyssea'dan bildiğimiz Kyklop, yani „Tepegöz”ün Oğuz çeşitlemesinin de bulunduğu bu 12 hikâye neden bahsediyor, burada bunların ayrıntılarına girmek istemiyoruz. Fakat, elden geldiği kadar çok kişinin bu eseri okumasını ve Oğuz Türkleri'nin halkımızın kültürüyle akraba efsanelerini görüp tanımalarını diliyoruz.

✍ Imre Adorján

A KÖTET 10%-OS KEDVEZMÉNNYEL MEGVÁSÁROLHATÓ A L'HARMATTAN
KÖNYVESBOLTBAN (1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 14-16. SZÁM).

A Hagia Szophia közelében, reprezentatív, történelmi környezetben kedvezményes árral szeretettel várja a Magyar-Török Baráti Társaság tagjait az AND HOTEL. A hotel éttermében kifogástalan kiszolgálás és csodálatos körpanoráma kilátás nyílik a városra.

Cím:

Yerebatan Cad. Cami Çıkmaşı No. 40.
Sultanahmet — İstanbul
Telefon: (90-212) 5120207
Fax: (90-212) 5123025
Szobafoglalás: (90-212) 5207676
Http://www.andhotel.com
E-mail: info@andhotel.hu
Társtulajdonos: Remzi Erbaş

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilko Györgyi és F. Tóth Tibor

Felölös szerkesztő/Sorumlu redaktör: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Szmilko Györgyi

Levélcím/adres: Magyar-Török Baráti Társaság

H-1062 Budapest, Bajza u. 54.

Fax: (36-1) 411 61-92

E-mail: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

25618 Akaprint